

XXVIII. Явни и латентни функции на общественото мнение: Заклучение *

"Исправени сме пред необятното, неизбримото поле на теорията за общественото мнение. То е отрупано с паднали стволоче на някога мощни теоретични подходи, покрити с гъсти храсти, сред които се лутаме между трънака на терминологични дискусии и провесените клони на психологически описания"

Уилям Албиг, 1939

В края на тази книга бих искала да се върна още веднаж към изходната точка: Обществено мнение – що е то?

Пред мен е прочутата втора глава от книгата на Харууд Чайлдс "Обществено мнение: Природа, формиране и роля" /1965/, с нейните петдесет дефиниции за общественото мнение. А ето и първото изречение от статията за общественото мнение на У.Филип Дейвисън в Международната енциклопедия за социални науки/1968/: "Няма общоприета дефиниция за "обществено мнение."¹ Изглежда, че петдесетте дефиниции от Чайлдс могат да бъдат сведени до две концепции за общественото мнение. Към тях могат да се добавят още няколко дефиниции от техническо-инструментален характер, в които общественото мнение се отъждествява с продукта от демоконските проучвания, като "агрегирани от изследователите на общественото мнение индивидуални мнения."² Двете концепции, до които практически могат да бъдат сведени дефинициите, приведени от Чайлдс, са следните:

1. Обществено мнение, като рационалност, с функции за формирането на мнение и решения при демокрацията.

2. Обществено мнение, като социален контрол, с функции за интеграцията на обществото и осигуряването на достатъчен консенсус, необходим за действията и решенията.

Когато сравним тези две концепции, си спомняме за едно известно разграничение, което прави Роберт Мертън в своя труд "Социална теория и социална структура" /1949, 1957/³:

Явните функции характеризират такива въздействия и обективни последици, които съдействат за регулирането на системите, като биват целеположени от участниците и се възприемат съзнателно.

Латентните функции са съответно онези, които нито се целеположат, нито са съзнателни.⁴

При първото схващане за общественото мнение става дума за явни функции, които биват целеположени и са съзнателни, при второто схващане за

* Изказвам благодарност на Волфганг Донсбах и У.Филипс Дейвисън за идеите в тази глава.

обществено мнение става дума **за латентна функция**, която нито се целенолага, нито е съзнателна.

Като се има предвид големият разнoboй в схващанията за общественото мнение от двадесетте години на последното столетие до днес, се предлага да се откажем от понятието "обществено мнение", поне що се отнася до употребата му в научния език.⁵ При все това, не бива да се отказваме от едно понятие, чието съществуване ни съпътства още от древността и се е ползвало през столетията. Доколкото то е необходимо за концепцията, за смисъла, в който се употребява от древни времена, а именно като форма на социален контрол, няма по-добро, адекватно и всеобхватно понятие от него. С премахването на понятието "обществено мнение" бихме загубили едно прастаро познание за латентните функции на общественото мнение, чрез което се осигурява **достатъчен консенсус в обществата** – а може би и в света.⁶ В такъв случай не бихме могли да опознаем взаимовръзката между тъй различни явления, като климат на мнение, дух на времето, репутация, мода, табу, или най-малко бихме се оказали под равнището на познанието, което ни разкрива Джон Лок в "Законът за мнението, репутацията и модата".

В следващия раздел ще разгледаме първата концепция "общественото мнение, като рационалност". След това ще опишем и втората концепция – "общественото мнение, като социален контрол". В поседната част ще обобщим аргументите, които говорят в полза на по-големия капацитет на концепцията за общественото мнение, като латентна функция, в смисъла на социален контрол.

Общественото мнение като **явна функция**:

формиране на общественото мнение при демокрацията

От научна гледна точка, все още сме във фазата, в която схващането за общественото мнение, формирало се и добило гражданственост към края на XVIII в., доминира. Според тази концепция общественото мнение се характеризира с рационалност. Под рационалност тук се разбира: **съзнателно опознаване на явленията и взаимовръзките със средствата на разума и логиката или аргументираното извеждане на оценки от тези познания**. Процесите на познание и формиране на оценка се характеризират с приложението на **логически трансформации и дедукции**. Рационалността работи **с понятия**, които сами за себе си **са ясни и еднозначно дефинирани**, като се въграждат **в система от други понятия**. Рационалността обхваща, следователно, отделни предметни области със закономерни системи за израз. Заниманието с подобни предметни области, поради това, се определя от логиката, казуалността и свободата да се изразяват противоречия. Резултатите от рационалното мислене се постигат чрез просветление, със средствата на разума и интересубективно.

Общественото мнение, което се основава на рационалността, в този смисъл, трудно би могло да се опише с дефиницията на Ханс Шнаеър: "Общественото мнение в настоящото историческо изследване трябва да се разбира като: **мнения по въпроси от национално значение**, които могат да се изкажат

публично от хората извън правителството, претендиращи за правото техните мнения, действия, лични решения и структури, да влияят на тяхното правителство или да определят действията му." ⁷ Тук връзката между общественото мнение и рационалност е съвсем опростена. Обществено мнение се идентифицира с рационалността. В практиката – в условията на свобода на пресата – общественото мнение и доминиращите в медиите оповестени мнения, до голяма степен съвпадат. Явната функция на общественото мнение в тази дефиниция на Ханс Шпаяер е включена пряко. Обществено мнение се свързва с политиката, то подкрепя управляващите в процеса на формиране на мнение и решенията по политически въпроси.

Обществено мнение, разбирано в този смисъл, като политически "резон" в обществената сфера, корелат на управленето ⁸, придобива, наред с това, особена сила на убеждението, чрез широко разпространеното схващане, че понятието обществено мнение е възникнало в епохата на Просвещението през XVIII в. В това можем да се убедим, разгръщайки енциклопедиите и речниците от цял свят. Често понятието се свързва с името на финансовия министър Жак Некер, който малко преди френската революция предприема опит да стабилизира държавните финанси в условията на нарастващо обществено напрежение. ⁹

Опитите да се обясни понятието "обществено мнение" започват едва в XIX в. Джеймс Брайс, в четвъртата част на своя труд "Американската икономическа общност", разглежда особенията роля на общественото мнение в Англия и САЩ, свеждайки представата за обществено мнение до рационална дискусия по политически противоречиви теми в системата на демокрацията. Роберт Езра Парк, по време на академичните си занимания в Германия, в началото на миналото столетие, навлиза в спорното поле между Тьоние, при когото той учи в Берлинския университет. Той предприема опит да осветли общественото мнение теоретично, и масовата психология, с която се запознава пак в Берлинския университет, чрез своя учител Освалд Шперглер /"Залезът на Боговете" 1918-22/. Тази дисциплина е обоснована в последното десетилетие на XIX в. от Габриел Тард и Густав Льо Бон. Парк си поставя за цел в дисертацията си "Маса и публика" /1904 г./, преведена на английски едва през 1972 г. под заглавие "The Crowd and the Public", да намери решение, приписвайки разум на масата чувства, свързани с общественото мнение. Обществено мнение възниква в полето на резонансът, където чрез дискусия се разгръща противоборство на различни гледни точки, като едното гледище надделява, а противникът се оказва не толкова убеден, колкото победен.

Работата над тази дисертация изтощава Парк и го разочарова, както пише в една американска монография от 1979 г. ¹⁰ Поради това той отхвърля предложението, след завръщането си в САЩ, да заеме поста на лектор в Чикагския университет. Подобна е съдбата до днес на всички автори, които се опитват да отъждествят общественото мнение с рационалността.

Систематиката, чрез която обикновено се изследва концепцията за общественото мнение, може да схванем от една статия на Франсис Г. Уилсън, отпечатана в American Science Review през 1933 г., под заглавие "Концепции за общественото мнение". Понятието бива разчленено на двете си съставни

части – "обществено" и "мнение", след което се изследват връзките между мнение и общественост, връзките между общественост и правителство и връзките между мнение и правителство". В центъра на тези взаимоотношения седи **идеята за участието**. Представата за "общественост" е сведена до "кръга от онези, които имат правото да упражняват въздействие върху правителството".¹¹ **Натискът на общественото мнение** се схваща като бреме на **отговорността, което пада върху плещите на управляващите**.

Почти същата систематика бихме могли да открием близо трийсет години по-късно у Харууд Чайлс, в неговия труд "Общественото мнение: природа, формиране и роля". Споменатата по-рано глава "Състояние и история на общественото мнение", в чиито фокус се поставят дефинициите за обществено мнение, е разделена на отделни части, посветени на "Обществеността", "Мненията" и "Степената на съгласие", след което следват разделите, посветени на "Процесът на формиране на мнения", тази за "Качеството на мненията", "Носителите на мнения", следвана от "Предметът на мненията". В заключение, Чайлдс скицира историческите предпоставки, като характеризира десетилетията на двадесетото столетие, от гледна точка на темите на общественото мнение и техниките, използвани за да се влияе върху него. Накрая той описва как от трийсетте години насам се стига до обичайната практика редовно да се отчита общественото мнение. Тук, обаче, анализът свършва.¹²

Поне половината от петдесетте дефиниции на обществено мнение, които систематизира Чайлдс, се основават върху концепцията за рационалното обществено мнение. Според Джеймс Т. Янг, общественото мнение е нещо като "обществена оценка на една самоосъзната общност по въпроси от общо значение, съобразно изискванията за рационална, публична дискусия".¹³ А. В. Холкомб определя общественото мнение като онези мнения, които до голяма степен отговарят на потребността от рационално решение".¹⁴ А при Дж. А. Зауервайн четем: "Би било твърде преувеличено, ако се създаде впечатлението, че извън елита в наши дни съществува обществено мнение, разбирано в интелектуалния смисъл на думата".¹⁵ Във всеки случай е налице дълбока резигнация в твърдението на Е. Джорда: "Може да звучи отчайващо, но такова нещо, като обществено мнение, не съществува. За всеки, който разбира поне малко от човешката природа, е ясно, че не би могло да има интелигентно обществено мнение."¹⁶

Огромното значение, което се придава на рационалността в западната цивилизация, несъмнено обяснява защо до днес продължаваме да се придържаме към концепцията за рационалност на общественото мнение и защо твърдим, че същността на общественото мнение може бъде разбрана само когато понятието се разглоби, подобно на някаква машина, за да се опитаме да определим отделните ѝ съставни части и връзки една с друга.

Общо взето към концепцията за общественото мнение сме се отнасяли и се отнасяме твърде самонадеяно, като че ли можем произволно да решим дали да се откажем от него в бъдеще и каква роля да му отредим в демокрацията. Още първата систематична разработка на темата, трудът на А. Ло-

рънс Лоуелс, "Общественото мнение и популярното правителство" /1913/, откроява този модел. Лоуелс дефинира еднозначно какво трябва да се разбира като "истинско" обществено мнение от страна на правителството: само мнения, които са се формирали след обстойна дискусия. Освен това, имат значение само мненията на хора, които са помислили сериозно върху съответния проблем, и в крайна сметка се допускат само теми, отговарящи на правомощията на правителството, като се изключва например религията.¹⁷

Появата на представителните проучвания **в началото на трийсетте** години, отново разпали, обаче, спора около понятието "обществено мнение". Съвсем непринудено се заговори за **"public opinion polls"**, за **"public opinion research"**, а основаното през 1937 г. специализирано списание, носеше дори заглавието "Public Opinion Quarterly". За "обществено мнение" ли ставаше дума, обаче, в това, което разкриваха допитванията? По това време – а до голяма степен и днес – се опитвахме частично да решим проблема, отъждествявайки резултатите с допитванията до общественото мнение. Стратегията се свеждаше до това общественото мнение да се дефинира технически чрез инструментариума и суровия продукт от проучванията, както в известна степен се получава в следната дефиниция на Лусиен Уорнър: "Общественото мнение се състои от реакции на хора по отношение на съждения или въпроси в последователен словестен порядък, при условията на дадено интервю."¹⁸, или: "Общественото мнение не е определение за нещо, а класификация на поредица от "разни неща", които чрез статистическата си систематизация, разкриват, според честотата на разпределението си, състояния или значими зависимости, будещи внимание и интерес."¹⁹ Лазарсфелд през 1957 г. заявява в своята студия "Общественото мнение и класическата традиция": "Тъй като изследванията на общественото мнение вече съществуват, без съмнение ще продължим да схващаме общественото мнение като добре анализирани разпределения на нагласи."²⁰ А в своята статия, по случай 50-годишнината от основаването на Public Opinion Quarterly (1987), Джеймс Бенигър описва ширещото се днес разбиране за общественото мнение, позовавайки се на Алберт Голин /1980/, като "агрегирани от изследователите на **обществено мнение индивидуални мнения**."²¹

Първият, който се произнася твърде язвително по отношение на такава практика е **Херберт Блумер**, в публикуваната си през **1948 г.** статия "Обществено мнение и изборни проучвания". Той остро критикува "...недостигът, да не речем пълното отсъствие на общо разбиране за общественото мнение, въпреки големия брой допитвания и тяхното изследване... Това, което ме впечатлява, е обстоятелството, че сред изследователите на общественото мнение явно **липсва истински интерес**, както и **всякакво усилие да се идентифицира предметът, който те уж изследват**, документират и измерват.... Те **не се стремят фундаментално да изяснят феномена** на общественото мнение, за да преценят дали използваните методи изобщо са адекватни на този феномен.

Към тази изследователска нагласа, която съвсем съзнателно избягва да се справи с този проблем, тук следва да се добави още нещо, а именно, чисто инструменталното разбиране за общественото мнение, като нещо, за което се пита в проучванията. Резултатите, които се изискват в наши дни за прило-

жението на определен метод или инструмент за измерване, тук по най-учудващ начин биват подменяни с предмета на изследване, вместо да се схванат просто като по-нататъшен принос към разбирането на общественото мнение ...Това не е целенасочен подход за изследване на общественото мнение, а по-скоро предметът на изследване се определя от самата процедура. С това искам да кажа, че резултатите от подобно тясно операционализиране, каквото току-що описах, по-скоро избягват въпроса и го оставят открит, ако подобни резултати изобщо биха могли да имат някакъв смисъл." ²²

След тази безмилостна атака Блумер се обръща към проучването на съержанието, формирането и функциите на общественото мнение в демокрацията. С впечатляващо проникновение той излага концепцията за рационално обществено мнение, с явни функции в демокрацията, което информира политиките за вижданията на т.нар. функционални групи, изграждащи организацията на обществото. На преден план той поставя групите по интереси – профсъюзите, стопанските съюзи, селскостопанските камари, етническите групи. Защо тъкмо тези групи по интереси и натискът, който те упражняват върху политиките, се определя като "обществено мнение", Блумър не сочи. По най-убедителен начин, обаче, той показва, че тези групи съдействат за формирането на мнения сред политиките и, че техният натиск върху политиките трябва да бъде взет предвид. Естествено, възниква въпросът, че индивидите в обществото нямат еднаква тежест при формирането на обществено мнение. Някои се радват на висок статус, престиж, разполагат с големи познания за нещата, имат висок интерес и ангажимент, голямо влияние върху много други хора. Други индивиди, от своя страна, не разполагат с нищо от това. В представителните срезове на допитванията, обаче, тези тъй различни по отношение на оценките и влиянието си индивиди, се третираат като еднакви. От аргументацията на Блумер става ясно, че допитванията се оказват напълно непригодни по отношение на методите, които използват за изследване на общественото мнение.

Подобно на Блумер 30 г., по-късно, **Пиер Бурдйю** обосновава казаното в есето си **"Общественото мнение не съществува."** ²³ На едно заседание на Американската средно-западна асоциация за изследване на общественото мнение в Чикаго през 1991 г., на тема "Европейски концепции за общественото мнение", публикувани като доклади на форума в Международното списание за изследване на общественото мнение ²⁴, бяха представени теориите за общественото мнение на **Фуко**, **Хабермас** и **Бурдйю**. Всички тези три позиции изхождат от предположението за рационалния характер на формирането на обществено мнение.

С нарастващия интерес на **политическите науки към теориите за рационалния избор** и интереса на **психологията към когнитивния процес**, в края на това столетие, изглежда, че представите за обществено мнение, като рационалност, все повече засилват влиянието си. Така Джеймс Бенигер очаква, че в това направление ще се развие нова парадигма: "Ако изходим от това, че нагласите зависят от **когнициите /знание и схеми/**, афектите и евен-туално още поведенческите предиспозиции, то тогава комуникацията, коя-

мо променя "само" когниции, ще се окаже точно толкова важна за промяната на нагласите, колкото една комуникация съответстваща на чувствата. Наистина в изследователската литература, посветена на общественото мнение, могат да се открият множество забележителни свидетелства за това, че достоверните информацията са в състояние да оказват по-продължително и трайно влияние върху общественото мнение, отколкото простите рекламни призови. Би могло да се очаква, че по-нататъшното развитие на парадигмата, по посока към по-добро разбиране на процеса на формиране на общественото мнение от този род, и публичната промяна на мнение-то, ще добие централно значение през следващите 50 г. за Public Opinion Quarterly." ²⁵

Общественото мнение като **латентна функция**: **Социалният контрол**

На XXV конгрес на Американската асоциация за изследване на общественото мнение през 1970 г. ,по време на заседанието "По пътя към една теория за общественото мнение", психологът Брустър Смит от Чикагския университет заяви: Изследванията " все още не са се обърнали с лице към въпроса, как индивидите изразяват мненията си, за да се стигне до социални и политически последици". ²⁶

Отговор на този въпрос не би могъл да бъде намерен, защото никой не търси общественото мнение, което упражнява натиск. Концепцията за рационалното общественото мнение не обяснява натиска, който общественото мнение трябва да упражни, за да окаже влияние върху правителствата или гражданството. "Резонът" е дело на просвещението, той е привличащ, интересен, но не е в състояние да окаже натиск, който да не остави незасегнат ни един от десетки хиляди хора – за да припомним Джон Лок и неговият Закон за мненията и репутацията. Аристотел беше казал: Кралят, който загубва подкрепата на мнението на народа, престава да бъде крал. Дейвид Юм беше писал: "Всички правителства се основават на мнението, и това важи, както за най-свободните и популярни правителства, тъй и за деспотичните и милитаристичните." ²⁷ Когато общественото мнение се схваща като социален контрол, няма особени затруднения да се обясни неговата огромна власт. В едно писмо на Цицерон от 50 г. пр. Хр., той обяснява на своя приятел Атук, че повярвал на някакво неверно мнение под влияние на общественото мнение (publicat opinionem). Ще рече: още с появата на понятието, което установяваме до днес, общественото мнение не означава нещо добро, някаква рационална оценка, а по-скоро обратното.

Концепцията за рационалното общественото мнение акцентира върху разумните, рационално аргументиращи се, добре информирани, способни да преценяват нещата граждани, като поставя акцент върху политическия живот, политическите спорове. Повечето автори, които използват тази концепция, реалистично отчитат, че макар потенциално в дискусията да могат да вземат участие всички граждани, то на практика само една по-малка, информи-

рана, ангажирана част от тях, фактически се включва в процеса. При концепцията за "общественото мнение, като социален контрол", всички участници в обществото се оказват засегнати. Трябва да кажем "засегнати", защото няма доброволно участие в процеса на заплахата за изолация и страх от изолация, а по-скоро се задейства социалният контрол. Същото важи и за правителството, което се оказва изолирано от своя страна и рано, или късно пада. След примера с Южна Африка бихме могли да приемем, дори, че днес цяла една страна може да се окаже изолирана от световното мнение, докато се подпада на натиска.

За качеството на аргументите при концепцията за общественото мнение като социален контрол, тук не става и дума. Нещата зависят от това, кой от двата лагера е по-силен в противоборството, за да се заплаши противникът лагер с изолация, с обявяване въвн от законите, с изключване. Колко добра сметка си дават хората за силата на противниковата страна, бе описано в началото на тази книга. Като примери бяха приведени "обратът в последната минута" по време на изборите за Бундестаг от 1965 и 1972 г. Подобен феномен, който наблюдава Лазарсфелд по време на американските избори за президент от 1940 г., и който описва на индивидуално-психологическо равнище като "ефекта на оркестъра в каруцата" – всеки иска да застане на страна на победителя – социалната теория за общественото мнение си обяснява по друг начин: Никои не иска да бъде изолиран. Механизмът на "оркестъра в каруцата" и "спиралата на мълчанието" имат общо в това, че сигналите от околната среда, които индикират силата и слабостта на всеки лагер, внимателно биват наблюдавани от индивида, но те се различават по отношение на мотива, с който се наблюдават. Тук следва да се добави, че спиралата на мълчанието описва постепенно прогресиращите промени, като резултат от един продължителен и траен процес, докато при ефекта на "оркестъра в каруцата" става дума по-скоро за внезапен обрат, който се извършва щом индивидът установи, че една от страните се оказва водеща. Двата ефекта могат да настъпят едновременно.²⁸

Много автори интуитивно са доловили, че при победа или загуба в процеса на общественото мнение, не става дума за това кое е правилно и кое не. Немският юрист Йеринг пише през 1883 г. за неодобрението, с което се наказва отклонението от общественото мнение, че то няма рационален характер, каквото има неодобрението по повод на "неправилен резултат, грешна сметка, несполучливо произведение на изкуството". Тук по-скоро става дума за "съзнателна или несъзнателна практическа реакция на интереса, спрямо това, което го накърнява, една защита, с цел собствената сигурност".²⁹ С други думи: става дума за целостта, но и за консенсуса, относно ценностите на обществото. Те биха могли да са само от морално естество – добри и лоши – тези за благоприличие, или пък естетически ценности – красиво и грозно – защото само те обхващат чувствата тъй силно, че изключват заплахата за изолация и страха от изолация.

Две концепции за обществено мнение в сравнителен план

Ако трябва да сравним систематично двете концепции за обществено мнение, следва преди всичко да подчертаем, че те изхождат от съвсем различни предположения за функциите на общественото мнение. Обществено мнение, като рационалност, акцентира върху демократическото участие, обmena на аргументи за обществените дела, с изискването те да се зачитат от правителството, но и като си дава сметка, че държавната власт, капиталът, масовите медии и модерните технологии, могат да манипулират този процес на формиране на мнения.³⁰

Обществено мнение, като социален контрол, се основава върху идеята да се осигури достатъчна степен на консенсус в обществото, относно ценностите и целите на съвместния живот. Тя приписва на общественото мнение такава голяма власт, че нито правителството, нито отделният член на обществото, са в състояние да я игнорират. Тази власт се свързва със заплахата за изолация, упражнявана от обществото спрямо отклоняващото се от консенсуса правителство и индивидите, и страха от изолация, произтичащ от социалната природа на индивида.

По отношение на трайното възприятие на околния свят и възникващите реакции, изразени в готовността да се говори на публично място, респ. тенденцията да се мълчи, индивидите и обществото са взаимно свързани. От тази взаимна връзка възниква силата на общото съзнание, на общите ценности, общите цели, със съответните заплахы за отклоняващите се от тези ценности или цели. Страхът от изолация, при отклонение от тях, съответства на висшето чувство, произтичащо от съпреживяването. Допуска се, че тази реакция се е формирала в историческото развитие на човечеството, за да осигури достатъчно сцепление на човешките общества. Емпирично това предположение се подкрепя от измерванията с т.нар. "experience sampling method EMS", според който повечето хора свързват самотата с поражението.³¹

Особено отчетливо се отличават концепцията за рационалното обществено мнение и концепцията за общественото мнение като контрол, по отношение интерпретацията на съставната част на понятието "обществено". При ориентираната към теорията за демокрацията концепция за обществено мнение – като резултат на резонансността – понятието "обществено" се свързва съдържателно с темите на общественото мнение, става дума за политически съдържания. При концепцията за общественото мнение като социален контрол, понятието "обществено" се разбира в смисъла на "публично око"³², като своеобразна съдебна инстанция: "Пред очите на всички" – "всеки би могъл да види", "coram publico". "Публичното око" е трибуналетът, който съди правителството, но и всеки отделен индивид.

Ала и съставната част на понятието "мнение" се интерпретира по твърде различен начин в двете концепции. При концепцията, свързана с теорията за демокрацията, всъщност става дума, най-вече за мнения и аргументи. При концепцията за "социалния контрол", от друга страна, "мнението" обозначава

една много по-широка област, обхващаща всичко, което едно ценностно натоварено мнение изразява явно и публично, както мнения в тесния смисъл, но също и значки, флагове, жестове, фризури и бради, т.е. всички публично видими символи, публични и явни, ценностно натоварени поведения. Познавателният потенциал на тази концепция за общественото мнение достига до темата за чувството на неудобство.³⁷ Тя засяга всички морално натоварени предписания /"политическа коректност"/, до табутата: предписания да се премълчава, когато става дума за остри, нерешими конфликти, чието артикулиране застрашава целостта на обществото.

При концепцията за общественото мнение, ориентирана към теорията за демокрацията, претенциите на представителните допитвания, определяни като "проучване на общественото мнение", трябва да се преценяват особено критично, както от Херберт Блумер до Бурдйю сочат много привърженици на тази концепция. Мненията на информирани, ангажирани, влиятелни личности и неинформирани, незаинтересовани, изолирани личности, се третират по еднакъв начин при допитванията. Действителността обаче не е такава.

По съвсем друг начин сега нещата според концепцията за общественото мнение като социален контрол. Тази концепция несъмнено включва всички членове на обществото. Всички участват в процеса на общественото мнение, при който се извършва противоборство между ценности и цели, отчасти за укрепване на традиционните ценности, отчасти за да се оборят и наложат нови ценности, нови цели. Този процес би могъл да се изследва с инструментариума на представителните допитвания. При все това, обаче, тук до голяма степен става дума за други въпроси, каквито конвенционалните допитвания не са повдигали досега. Покрай въпросите за мненията на допитаните се поставят въпроси за климата на мнения. Задават се въпроси за възприемането на околната среда: Как мислят мнозинството хора? Коя позиция печели, коя губи? Задават се въпроси за заплахата за изолация, застъпниците на кои мнения и поведения се отхвърлят? Задават се въпроси за склонността на хората да говорят или да мълчат.

Според тази концепция за общественото мнение не всички въпроси, задавани днес в допитванията, отразяват "обществено мнение", а само тези, които са свързани с ценностно натоварени мнения и поведенчески образци, т.е. мнения и поведенчески образци, с които човек се изолира, би могъл да се изолира или да бъде изолиран от обществеността.

От средата на 60-те години се предприемат опити да бъде съживена концепцията за общественото мнение като социален контрол³⁴, но с незначителен успех. Обяснения за това биха могли да се намерят в анализа на Мери Дъглас: "Как мислят институциите" /1968/. Тя пояснява: "Една теория, която се стреми да завоюва трайно място в публичния научен репертоар, би трябвало, преди всичко, да е съвместима, според принципа на когнитивната кохерентност, с методите, които доказват валидността на други теории."³⁵

В този смисъл концепцията за общественото мнение, като рационалност, не среща особени затруднения. Тя би могла да се свърже с наличните теории

за демокрацията, както и с опиянението, породено от теориите за рационалния избор, тази за колективното действие, респ. когнитивните модели на психологията. За разлика от тях, обаче, социално-психологически-динамичната концепция за общественото мнение има определени недостатъци. Дъглас подчертава: "Съществува/при социолозите/ една типична професионална неприязън към модели, които намиришват на социален контрол" ³⁶

Научната теория е въвела ред критерии, с които да се оцени богатството от конкуриращи се концепции. Тези критерии са:

1. Емпирична приложимост.
2. Какви резултати могат да бъдат обяснени с концепцията, колко голям е нейният познавателен потенциал?
3. Степен на комплексност, т.е. степен на обхванатите области от действителността, респ. брой на включените променливи.
4. Съвместимост с други теории.

Поне по отношение на три от споменатите по-горе критерии, концепцията за общественото мнение, като социален контрол, намира убедително потвърждение. Преди всичко, тя е емпирично проверяема. Ако се изпълнят определени основни положения на теорията, като напр. актуалност, моралната или естетическа компонента, когато се установи гласът на медиите, могат да се изкажат проверяеми прогнози за индивидуалното поведение /напр. говоренето и тенденцията да се мълчи/, както и да се обобщят разпределения на обществените мнения. ³⁷

Второ, това е експликативна концепция. Теорията за спиралата на мълчанието позволява да се изкажат съждения от типа "ако-то", т.е. тя е в състояние да сведе наблюдавани в миналото феномени до други феномени, при което може да разкрива обществени закономерности, като ги доказва. Значително по трудно би било да се обясни с рационалната концепция за общественото мнение разминаването между разпределенията на общественото мнение на индивидите и независещото от това развитие на климата на мнение при т.нар. "обрат в последната минута" в изборните намерения /вж. първа глава/. Също тъй, с нея трудно би могло да се обясни защо различията в разпределението на мненията на отделните групи от населението /възраст, социална прослойка и пр./, се оказват много по-значителни от оценките на същите тези групи за доловения от тях климат на мнение /Какво мисли мнозинството от хората?/. И накрая, особено трудно е да се обясни с рационалната концепция, защо тъй често мненията на най-добре информираните по дадена спорна тема – експертите – се оказват в малцинство, спрямо представителите на общественото мнение, журналистите и населението, застъпващи позиции, по които експертите са против. Много емпирични доказателства за подобни ситуации излага Стенли Ротман, както и други учени. ³⁸

Трето – концепцията за общественото мнение, като социален контрол, е издържана по отношение степенята си на комплексност. Тя свързва равнището на индивида и обществото и обхваща много повече от областта на политиката.

Концепцията за спиралата на мълчанието среща трудности по-скоро по отношение съвместимостта си с други теории, както вече бе посочено. Тя,

обаче, може да се свърже със социално-психологическото познание за груповата динамика³⁹, както и със социално-психологическите теории на Ървинг Гофман за изпитване чувство на неудобство и стигматизирането.⁴⁰

Подобно сравнение на познавателните възможности на двете концепции за обществено мнение съвсем не значи, че можем да се произнасяме в полза на едната или другата, като две алтернативи. Рационалният спор, резонът, при всички случаи играе ключова роля в процеса на формиране на обществено мнение, което, обаче, е все още емпирично недостатъчно доказано. За да се наложи обществено мнение, морално натоварените ценности се нуждаят от когнитивна подкрепа.

Ако търсим картината, която да обясни връзката между обществения резон и общественото мнение, в качеството му на социален контрол, то бихме могли да си представим обществения резон като своеобразна интарзия, като част от социално-психологическия динамичен процес. Тя е, която го кара да протича понякога тъй категорично и в артикулизирани форми, но често и в такива, наподобяващи безжизнено тяло, без каквото и да е влияние върху морала и емоциите, от които изхожда натискът на общественото мнение. Манифестираните – в смисъла на Мертън – функции на обществената резонанс, които карат обществеността да взема определени решения на базата на аргументи, несъмнено са съзнателна дейност. Тя ги одобрява, но често не успява да разпали чувства у населението, за да ги убеди, да ги въвлече, поради което се оказва лишена от властта, тъй нужна, да се постигне и защити необходимият консенсус в обществото.

Само одобрените в емоционално отношение мнения по противоречиви въпроси могат да събудят латентната функция, под формата на обществено мнение, която държи обществото в спойка. Разбиран по този начин, публичният резон е често само част от процеса на обществено мнение, но далеч не изчерпва цялото обществено мнение.

Манифестираната функция можем да наречем също и явна функция, докато латентната функция е действителната функция. Мертън илюстрира казаното с прочутия си пример за дъждовните танци на индианците Хопи, по време на суша. Те изпълняват манифестираната, декларирана функция да "доведат" дъжда, но всъщност упражняват латентна, т.е. действителна функция, която държи в здрава спойка племето Хопи, в трудни времена.

Латентната функция на общественото мнение като социален контрол – да интегрира обществото и да се грижи за достатъчна степен на консенсус – не е нито преднамерена, нито съзнателна. С това биха могли да се обяснят и познавателните затруднения, с които се сблъсква концепцията. Може би с напредъка на социалните науки на интелектуалците ще се удаде да се примирят с конформния натиск на общественото мнение и латентната функция ще се превърне в манифестирана, която да се разбира, а обществената необходимост от нея, да се зачита.

При предишното издание на тази книга /1991/, до голяма степен пренебрегнах рационалната концепция за общественото мнение, както и резултатите от изследванията на референтните групи и груповата динамика. Искан

да изложа, най-вече, новите перспективи, произтичащи отчасти от преоткритата, отчасти от едва тепърва осъзнаваната роля на общественото мнение, като социален контрол. В настоящото издание не само се спирам по-обстойно на трудовете на редица значими учени, ангажирани се с темата за общественото мнение, като напр. Робърт Пар, Херберт Блумер и Пиер Бурдйю. Тук се опитам да осветля, за по-широката общественост, връзката между социално-психологическата, динамична концепция за общественото мнение, като социален контрол и концепцията за общественото мнение, свързана с теорията за демокрацията, която разглежда общественото мнение като "резонансност". Изучаването на връзката между референтните групи, груповата динамика, масовата психология и общественото мнение, като социален контрол, от една страна, и, най-общо казано, сложната връзка между индивидуалната и социална природа на човека, тепърва предстои.